

Di wêjeya Qafqasan de teyrekî xerîb: Sîras

Omer Delîkaya*

Ev nêzîkahiya ligel welêt û zimanê Kurdî ku ji ber sînorên kambax nehatiye asta hevkarî û li hev kartêkirinê; edebiyateke ji welêt dûr afirand û wihareng jî kete dirûvekî serbixwe û resen. Lewma heta wextekî dereng co û kaniyên wan ên edebî xwe negîhand rûbarên welêt û welat jî ji keda wan bêpar ma.

Kurdên Sovyetê yên ku di xeribiya welatekî ji her çar perçeyên sereke yên Kurdistanê dûr de, her çi qas notila penaberan carna rewşên xerab dîtibin jî xebat û keda wan ya bêhemta şanî meriv dide ku her tim bi dil welêt ve girêdayî bûne. Ev nêzîkahiya ligel welêt û zimanê Kurdî ku ji ber sînorên kambax nehatiye asta hevkarî û li hev kartêkirinê, edebiyateke ji welêt dûr afirand û wihareng jî kete dirûvekî serbixwe û resen. Lewma heta wextekî dereng co û kaniyên wan ên edebî xwe negîhand rûbarên welêt û welat jî ji keda wan bêpar ma.

Di nav vê edebiyata dewlemend ya Sovyetê de bi dehan folklorzan, wêjevan, zimanzan û kedkarên zimanê Kurdî derketin. Lê ya herî balkêş jî dîsa ji nav Kurdên Serhedê, ji nav gelê cînar Ermenan jî nivîskarek derket. Ev nivîskar bi esl û binyadê xwe Ermenî bû lê dema ku bi Kurmanciya xwe ya gulgeş ve dinivîsî, bi zimanê xwe ve ji Kurdekî bêtir Kurd dixuya.

* Zanîngeha Çewlikê, Enstîtuya Zimanên Zindî, lêkolîner.

Ev nivîskar Himayag Sahagî Vosganyan bû ango bernavkê xwe yê wêjeyê ve Sîras.

Sîras di 15ê Reşemîya 1902an de li navçeya Qerekilîsê Zêtkî jidayik dibe. Hetanî panzdeh saliya xwe li wir di nav Kurmancên Zêtkî de mezin dibe û sala 1914an de ku tê beranberî şer, derbasî Gurcistanê dibe. Ew zaroktiya xwe li Zêtkî derbas dike heta 12 saliya xwe. Ev jî vê yekê şanî me dide ku Sîras li vê navçeya Qerekilîsê hînê Kurmancî bû û bi devoka vê navçeyê ve zaroktiya xwe derbas kir.

Sîras di sala 1936an de pirtûka xwe ya Kurmancî *Letîfeyê* dinivîse. Ev pirtûk li Yêrîvanê, wek *Neşra Hukumeta Şêwra Ermenistanê* tê çapkirin. Xêncî vê yekê, Sîras du sal berî berhema navborî, di sala 1934an de pirtûka bi navê *Memê û Eysê* diweşîne. *Letîfe* di sala 2012an de ji nav refên weşanxaneyê Lîsê di bin navê Pirtûkxaneyê Ehmedê Xanî ku temamiya wan ji berhemên klasîk pêk tên de, derket. Lewra ev pirtûk heftê û heşt sal berî niha hatiye weşandin. Loma jî wek klasîkeke kurteçîrokan tê hesibandin.

Lê mixabin vê behremê jî wekî berhemên nivîskarên Sovyetê, piştî demeke dirêj xwe gihand ber destê xwendevanên li Bakurê Kurdistanê. Helbestvan û wergêr Kawa Nemir di pêşgotina *Letifeyê* de wiha dibêje: "Sîras [...] wekî Ermeniyekî nîşanî me dide ku Kurdî, ne zêde, beriya niha bi heştê nod salan, nîsbet bi îro, pirr dewlemendtir, pirr kûrtir bû, ku sed heyf û mixabin ku îro ew zerengiya ku ez jê behs dikim bi tîra xwe nayê dîtîn û nayê bikaranîn."

Sîras hêza qelesa xwe ya Kurmancî jî serhednîşînan hilgirtiye. Her çiqas mentaliteya bingehîn a hin hevoksaziyên wî jî ber zimanê wî yê dayikê şiklên cuda ve hatibin nivîsandin jî Sîras bê şik û guman notalî nivîskarên Kurd yê mezînan xwedî hevok û peyvên xweşxemilî û lihevhatî ne. Sîras per û baskên zimên jî qiraliyê dadiweşîne û werba dike wekî ku bi tehm û kelîmandina zimanê xwe yê xas ve xwendevanan dikenîne û gulgeş bike.

Navçeya ku Sîras lê jidayik bû ango Zêtkî, di heman sedsalî de mazûvaniya Evdalê Zeynikê jî kiribû. Çimkî ev navçe di heman demê de cihê diwana Surmeli Mehmed Paşa ye ku di diwana wî de dengbêjê herî mezînan yê Kurdan kilam gotinbûn. Ev jî dewlemendiya zimanê wî û zimanê wê demê yê navçeyê destnîşan dike. Di heman demê de *Letifê* belgeyeke dîrokî ye ku nîşanî me dide -ji aliyê kesekî beyanî ve- bê ka peyvên Tirkî yê ku niha li Serhedê likar in jî kengê ve tînan xebitandin. Her wiha berhema navborî cinartiya herdu gelan jî dipeyitîne ku sedsala borî gelê Ermen û Kurd li ser xaka

xêr û xizne ya Deştê Elajgirê bi danûstandineke xurt ve ligel hevdu jiyabûn.

Wekî ku li jor jî hat destnîşankirin, dewlemendiya zimanê Sîrasê Zêtkayî, bi gotinê ve nayê hesaban, loma eger hûn beşek ji vî pirtûkê bi çavê serê xwe bixwînin hûn dê baştir têbigihêjin bê ka Sîras çendî xweş tiştan dinitirîne:

"Û notila tav û teyrokên baranê bû xulexula hêşiran, ji çavên Letifeyê yê belek barîn, kela wê tîjî bû, dilê wê rabû, notila Çemê Zengûyê yî derbiharê di ser hev re çû, pêl da, di xwe de kelijî, kesera 'emrê aza Letifê bi ser hev de guvaşt, qimiland. Wê tenê di pencereya heremê re li derve dinihêrî. Deqeyekê serê xwe di pencereyê de derxist, li dîr guhdarî kir, dengêki zîz î şêrîn lê tesele bû, ji jêrê, ji gelekî jêrê di bintara qefa de, erê, dengê Zengûyê bû, wekî dihat, belê, Zengû bû, wekî dikir xuşînî, ji Letifeyê tirê ew ji digirî wisa melûl û ji binî ve kûr çawa ew bixwe Latîfe. Tu kesî taqet nedikir li dora bîr û bedenên Serdar bigere, lewma jî Letifeyê rûçikê tu evdan nikaribû bidîta."

Gotina dawî divê em hurmeta berhemên Sîrasê Ermenî bigirin ku Kurmanciya dema xwe ya belavbûyî jî bo berhema xwe kom kir û birrek peyvên xerîb û awazawazî jî ber destê xirînê xelas kir.✶

Çavkanî:

- 1-Sîras, Himayag, *Letifê, Diyarbekir, Lîs*, 2012.
- 2-B. Bardakjian, Kevork, *A Reference Guide to Modern Armenian, Literature, 1500-1920: With an Introductory History*. Wayne State University Press. 1999.
- 3-Sîras, Letifê, *Neşra Hukûmeta Şêwra Ermenistanê*, 1936.

